

PISARZ SKROMNY I NIEZŁOMNY

Fot. Kuba Dąbrowski / Forum

*Kazimierz Orłoś to pisarz ważny dla polskiej literatury i – szerzej – kultury nie tylko ze względów artystycznych, ale także moralnych. Pisze świetnie i zajmuje odważną postawę w życiu. Dlatego **JEGO NOWA KSIĄŻKA JEST WYDARZENIEM, CHOĆ WYGLĄDA NA TO, ŻE NA RAZIE NIE WSZYSCY KTÓRZY POWINNI TO WIEDZIEĆ – WIEDZĄ TO.** A „Powrót” to po prostu tom pięknych opowiadań.*

Tekst: **Leszek Bugajski**

Orłoś debiutował opowiadaniem na łamach miesięcznika „Twórczość”, jeszcze jako student – w 1958 roku. Wszedł więc do literatury już po upadku socrealizmu i wierzył, że literatura może w prawdziwy sposób opisywać i ludzi i świat, w którym żyją. Że teraz będzie rozwijała się swobodnie. A może nie do końca uwierzył, ale uznał,

że takie jest jej podstawowe zadanie i temu pozostał wierny przez całe życie. Z wszystkimi konsekwencjami tej wierności. „Myślę, że cel pisania nigdy nie ulega zmianie, jeśli przyjmujemy, że opis życia ludzkiego jest celem podstawowym” – mówił wiele lat później, już po tym, jak komuna stała się wspomnieniem.

Realizm w stanie czystym

Ale nim do tego doszło Orłoś opublikował w latach 60. kilka tomów opowiadań i szybko stał się pisarzem znanym i cenionym, choć skromnym. Krytyka łączyła go z tzw. nurtem małego realizmu, czyli pisarzami, którzy skupiali się na opisywaniu drobnych zdarzeń w nadziei, że poprzez nie uda im się – choćby aluzyjnie – opowiedzieć o opresyjnym życiu w panującym wtedy ustroju. Że to jest dobry i skuteczny sposób na ominięcie cenzury. Pisali dużo i rzeczywiście ciekawy obraz PRL-owskiej rzeczywistości udało im się pokazać. Ale Orłoś już wtedy zaczął mieć konflikty z cenzurą, o czym zresztą przypomina w nowej książce, która zawiera m.in. opowiadanie napisane w 1957

roku. Pisarz – jak wspomina – odnalazł je w szufladzie i zdziwił się, jak mógł wtedy liczyć na to, „że PRL-owska cenzura zgodzi się na druk”.

To, że cenzura zatrzymywała teksty przed publikacją, że ingerowała w przedstawiane jej utwory, to wówczas nie było czymś niezwykłym. Tak to wszystko funkcjonowało – nic, co nie było ocenzurowane nie mogło się ukazać. Nikt nie mógł naruszyć idealizowanego obrazu socjalistycznej rzeczywistości i sojuszy politycznych. Orłoś – tak sobie to wyobrażam – musiał w którymś momencie swojej pisarskiej drogi poczuć, że

---

ZNALAZŁ SIĘ W PUŁAPCE. *Jako pisarz uznający za podstawę literatury realizm zrozumiał, że realizm ocenzurowany to już nie jest prawdziwy realizm, tylko jego atrapa.*

Mnóstwo pisarzy podejmowało grę z cenzurą, starali się ominąć stawiane przez nią bariery, oszukać ją aluzjami i delikatnymi sygnałami nadawanymi w stro-

nę czytelników. Raz się udawało, raz nie i trzeba było iść na kompromis z cenzura, czyli de facto z władzą, która ją ustanowiła. Orłoś nie poszedł.

To chyba było tak: Orłoś był prawnikiem, który pracował na rozmaitych – jak to się wtedy mawiało – „wielkich budowach socjalistycznych” i poznawał dokładnie z jednej strony życie biednych ludzi na prowincji, wywłaszczanych z ich gospodarstw pod te właśnie budowy, a z drugiej – arogancję i pazerność urzędników państwowych i partyjnych różnego szczebla, z którym spotykał się w pracy. To był świat, który dobrze poznał i który chciał opisywać, jako pisarz realista, bo przecież opisywanie też tych brzydszych stron rzeczywistości jest obowiązkiem radykalnie realistycznej literatury – gdyby coś przekłamywał, to odszedłby od prawdy i ruszyłby w stronę fantastyki. No i tu doszło do zderzenia jego przekonań z cenzorskim wyobrażeniem tego, co może i powinna pokazywać literatura. Napisał powieść „Cudowna melina” demaskującą życie i nadużycia prowincjonalnych kacyków. Cenzura zablokowała

wydanie i w tym momencie Orłoś podjął decyzję, która wpłynęła na jego literacką karierę.

Własna droga

Pisarz przekazał swoją powieść do Paryża i ukazała się w 1973 roku w wydawnictwie paryskiej „Kultury”, ale on nie ukrywał się za pseudonimem – „Cudowna melina” została otwarcie wydana jako powieść Kazimierza Orłosia, co było odważnym krokiem, na jaki przed nim nie zdecydował się chyba żaden pisarz żyjący w PRL-u. No i się zaczęło. Usłużni pismacy wylali na Orłosia kubeł pomyj oceniając jego powieść jako antypolską, obrażającą budowniczych przodującego ustroju itd. A stosowne urzędy wydały zakaz publikacji jakiegokolwiek utworu Orłosia, ba, nawet pisania o nim i umieszczania gdziekolwiek jego nazwiska.

Dobrze rozwijająca się pisarska kariera zahamowała w PRL-u w jednej chwili. Ale Orłoś pracował gdzie pracował, i pisał, bo tego już zabronić mu nie można było. Kolejne utwory wydawał więc w wydawnictwach emigracyjnych, a później w krajowym tzw.

drugim obiegu. Niby go nie było, a jednak powoli stawał się legendą polskiej literatury, bo się jako pisarz nie podporządkował naciskom, zaryzykował i wykazał się niezłomnością. Zresztą w miarę rozwoju politycznej sytuacji włączył się do pracy w niecenzurowanym obiegu literackim i wydawniczym będąc redaktorem bezdebitowych czasopism.

Do oficjalnego obiegu wrócił dopiero po 1989 roku. I od tego czasu nadal systematycznie

---

*pisze i wydaje swoje spokojne w tonacji opowiadania, w których głównie opiewa uroki przyrody Mazur, gdzie pomieszkuje. Rzadko, wtedy **GDY COŚ GO SZCZEGÓLNIEMOCNO WKURZY, ZABIERA GŁOS JAKO PUBLICYSTA.***

Ale nadal nie jest człowiekiem pokornym i nie rezygnuje z ostrego pokazania swojego przywiązania do podstawowych wartości. W 2006 roku wystąpił z kapituły Nagrody Literackiej im. Józefa Mac-

kiewicza, w której członkostwo należy mu się jak nikomu spośród współczesnych pisarzy. Dlaczego? Bo sekretarz nagrody wypowiadał się w antysemickim tonie. W 2016 natomiast nie przyjął od ministra Glińskiego złotego Medalu Zasłużony Kulturze Gloria Artis uzasadniając to tym, że nie chce być odznaczany przez przedstawiciela władzy, która łamie zasady demokracji.

Powrót

Nowy tom opowiadań Orłósia to swoisty „przejazd” przez całą jego twórczość, bo zebrał w nim utwory, które nie ukazały się dotąd (poza dwoma) w wydaniach książkowych. Są w nim „opowiadania pierwsze”, jak choćby wspomniany tu już „Pałac Kultury” z lat 50., wzruszające i jednocześnie pokazujące prawdę o świecie ukrytą pod politurą i wazeliną propagandowych opisów. To opowiadanie o tym, jak żyjąca w biedzie matka chciała pokazać dzieciom tytułowy pałac, ale przegonił ją strażnik, bo nie miała pieniędzy na bilet na przejazd windą na taras widokowy.

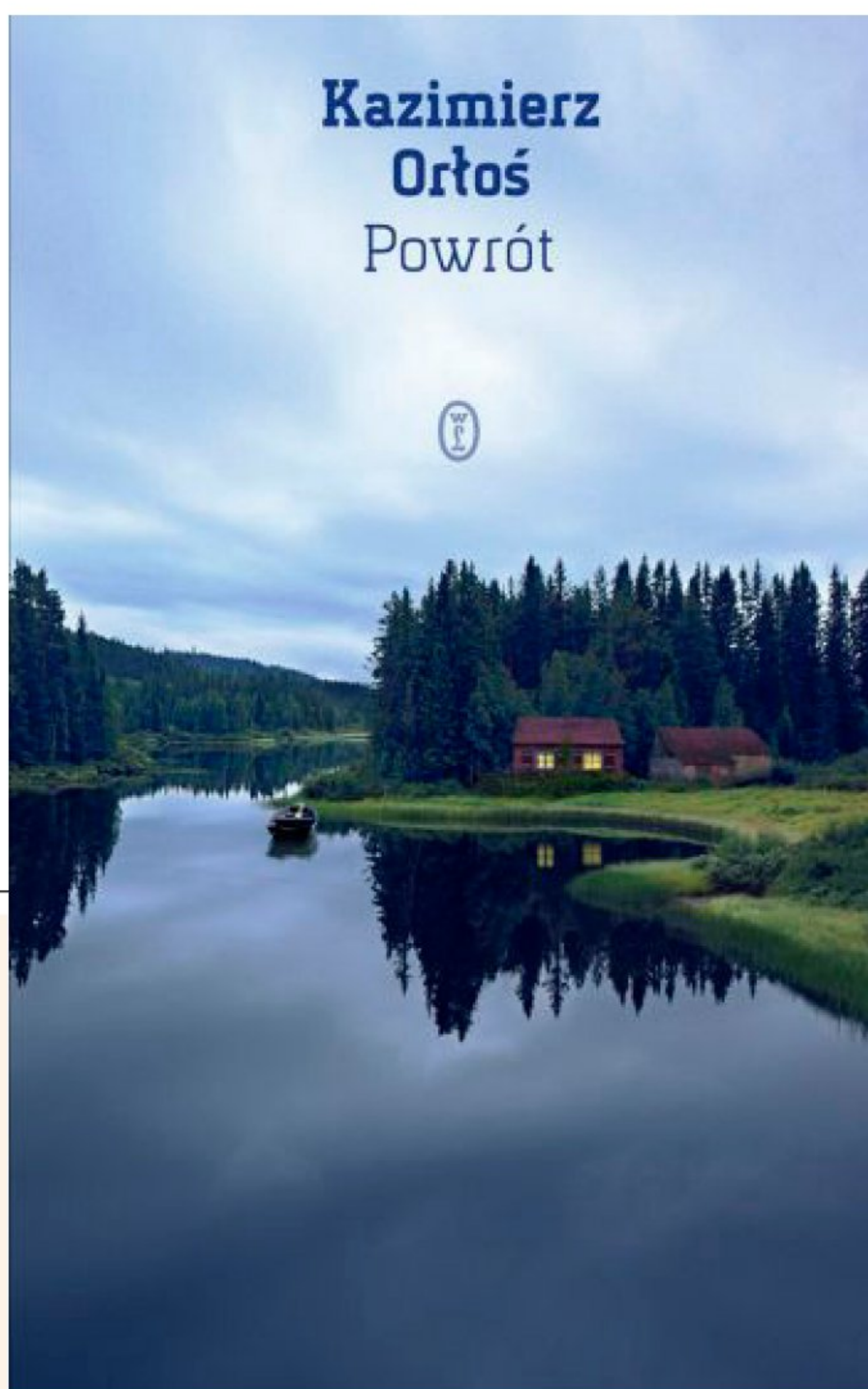
Są – jak je Orłoś nazywa - „opowiadania inne”, seria mini scenek z codziennego życia w Warszawie, a także wspomnień młodziutkiego narratora, jak choćby dramatyczny „Srebrny talerzyk” o pierwszych dniach powstania warszawskiego. Są „opowiadania ostatnie” o dzisiejszych podziałach społecznych. Ale

główna część książki to „opowiadania mazurskie”, dawne i całkiem nowe migawki z życia na Mazurach – blisko przyrody, w których zachwyty na nią ukryty jest **JAKBY ZA DYSKRETNĄ ZASŁONĄ** niedopowiedzeń.

Tak właśnie Orłoś pisze: bez egzaltacji, jakby narrator jego prozy nie angażował się w zdarzenia, lecz tylko je obserwował z uwagą. Ale z tych na pierwszy rzut oka oschłych opisów wyłania się wrażliwy, niekiedy nawet można powiedzieć, czuły opis świata i ludzi, a niekiedy bezwzględny, w imię

prawdy. Proza Orłosa jest w dzisiejszej hałaśliwej i za często efekciarskiej kulturze oazą spokoju, zadumy, pokazem siły opowieści, która nie krzyczy, ale tylko jest rodzajem szeptu.

© Wszelkie prawa zastrzeżone

Kazimierz Orłoś

„Powrót”

Wydawnictwo Literackie